

Topkapı Sarayı'nda İç Güvenlik Kuralları: III. Ahmed Dönemi (1115-1143/1703-1730)

Mustafa L. Bilge

Fatih Üniversitesi

Konumuz Topkapı Sarayı'nda iç güvenliğin sağlanması açısından ele alınan tedbirlerdir. Bu tedbirler genelde iç tüzük diyebileceğimiz ve sarayın değişik bölümlerinde çalışanların görev tanımlarında belirlenmektedir. Esasında bu kurallar güvenlik için emredilen ve uygulanması istenilen birtakım yeni tedbir ve kurallar bu husustaki bir layiha olarak kabul edilebilir. Zira bu kurallar zaman zaman görülen ihmallerin hatırlatılması ve birtakım yeni düzenlemelerin uygulama alanına alınmasını temin amacını taşımaktadır. Her padişah döneminde görülmesi mümkün olan bu gibi emirlerden burada toplu olarak inceleme fırsatını bulduğumuz Sultan III. Ahmed döneminde ve bizzat onun tarafından yayınlanan emr-i şerif ve fermanlar dikkatleri çekiyor. Topkapı Sarayı belgeleri arasında bulunan¹ numaradaki defter değişik konularla ilgili emir ve fermanı içine almaktadır, ancak biz dikkatlerimizi sadece konumuz olarak seçtiğimiz “iç güvenlik” ile ilgili olanları aktarmak olacaktır.

Konumuza başlamadan önce elimizdeki belgenin genel olarak bir özetini vermek istiyorum. Sultan III. Ahmed'in hatt-ı

.....

1 D. 9573, Ek 1.

hümâyûnları ile vezîr-i a'zam Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'nın telhis ve takrirleri genelde beyaz üzerine hatt-ı hümâyûnların suretleri şu ana konular üzerinde yoğunlaşıyor; Yeniçeri Ocağı'nda görülen karışıklık ve düzensizliğin ortadan kaldırılması ile birlikte ana konu, nizam ve intizamın tesisi ve devamlılığının temini üzerindedir. Yine temas edilen konular arasında bazı vakıf şartlarının geçerliliklerinin özenle korunması hususu görülüyor. Dönemin Mısır Valisi Kara Ahmed Paşa'dan padişah adına bedel olarak hacca gönderilen Dâye kadına (Dâye hatun) gereken malî yardımın yapılması ve görevinin kolaylaştırılması hususu konular arasında yer alır. Osmanlılar da bedel hac uygulaması III. Ahmed'den önce I. Ahmed döneminde de benzer bir uygulamaya gidildiğini gösteriyor. Bunu onun Mısır'da tesis ettiği Arapça olarak kaleme alınan vakfiyesinden öğreniyoruz.² Yine aynı uygulamaya son padişahlardan II. Abdülhamid de baş vurmuştur. Salih bir zat olan Ahmed Efendi Hicrî 1314 yılında Sultan II. Abdülhamid yerine hac farizasını ifa etmek üzere bedel olarak hacca gönderilmişti.³ Bu konuda bedel olarak hacca gönderilecek kişinin sahip olması gereken vasıflar için Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan 1058 Hicrî tarihli ve D. 7030 numarada kayıtlı vasiyetnâme bize çok detaylı bilgi sunuyor. Esasen bu vasıflar günümüzdeki uygulamalar için de yol gösterici olabilir. Vasiyet sahibi Topkapı Sarayı ağalarından Yusuf Ağa'dır ve hayatta iken yerine getiremediği hac farızası için bir miktar para tahsis ederek bu görevin yerine getirilmesini arzu eder ve bu işlem için 100. 000 akçe tahsis eder. Bunlar bize gösteriyor ki Osmanlı padişahları ve devlet yönetimindeki diğer yüksek görevliler ile hac farızasının yerine getirilmesinin farzietini müdrük olarak gerçekten onun bilinci içinde olmuşlar ve maalesef şartlar elvermediği için bedel kullanarak bu dinî görevi ifa yönünü seçmişlerdir. Söz konusu vasiyetnâmedeki şartlar arasında çok vasıflar bulunmakla birlikte başlıcaları: istikamet-i diniyyesi bâhir, istitâ't-i bedeniyyesi zâhir ve şerâit-i hacca âlim olmak olarak özetlenebilir. Ayrıca elimizdeki ana belgede hiç bir dönemde ödün verilmeyen Haremeyn'de yürüyen düzenin korunması her zaman olduğu gibi devletin öncelikli konuları arasında önemli yer tuttuğuna işaret

2 bk. D. 7004, Tarih 1025/1616.

3 Y. PRK. MŞ, 6/66.

ediliyor. Bir diğer önemli konu da eğitime ve özellikle medreselerdeki kontrolün sürekliliği ve oralarda gerekli reformların yapılması ve ilmî seviyeden asla ödün verilmemesi konusudur.

Topkapı Sarayı'nın "Saray-ı Cedîd", "Sarây-ı Âmire" ve bugün Bayezid Meydanı'nda üniversite binasının bulunduğu yerdeki sarayın ise "Eski Saray" gibi tanımlamalarla anıldığını biliyoruz. Ayrıca vaktiyle deniz tarafında demiryolu geçişi için sarayın bahçesinden bir kısmın verilmesinden önce Saray bahçesi denize bitişik olması dolayısıyla burası "Topkapı Sâhilsaray-ı Hümâyûnu" olarak bilinmekte idi.⁴ Esasen saray içinde bulunan "Divân-ı Hümâyûn", "Enderûn-i Hümâyûn Hazinesi" ve "Harem-i Hümâyûn" yanında fiilen devlet yönetimi ile ilgili bölümlerin yer alması dolayısı ile Saray-ı Cedîd (Yeni Saray) eski saraya nisbetle çok daha güvenli ve sürekli koruma altında olması gerektiğini söylemeğe gerek yoktur. Misal olarak II. Mahmud dönemi hazîne-i âmirede mevcut olan nukûd ve tahviller için⁵ bir fikir verebilir. Yani kısacası Topkapı Sarayı idarenin merkezi, mukaddes emanetlerin barınağı ve hazinenin merkezi olarak her türlü korumayı gerektirir. Enderûn, Dîvan-ı Hümâyûn, Hırka-i Seadet-i Hazret-i Nebevî ve diğer bütün önemli bölümler böylesine kıymetli bir mekânın her türlü tehlikeden uzak tutulması gereğini fazlasıyla hakediyor.

Saray iç güvenliğinde durumu tartışılmayan bir kişi "Silahdâr Ağası" dır. Padişaha en yakın kişilerden bulunan bu zat sarayın en önemli personeli arasında yer alır. Nitekim Padişah da emirlerinde sık sık onu muhatap almıştır. Ayrıca aşağı satırlarda göreceğimiz üzere "Darüsseade Ağa" ları sık sık emr-i pâdişâhîye muhatap olmuşlardır.

Padişahın emirleri genelde "Sen ki Silahdarsın" veya "Sen ki vezirim" veya "Sen ki Darüsseade Ağamsın" diyerek başlamakta ve alınması gereken emniyet tedbirleri için doğrudan o kimse muhatap alınmakta ve dikkati çekilmektedir. Gerçekten de Silahdar Ağası'nın saray içinde otoritesi oldukça yüksekti, ancak "Dârüsseade Ağası"nın pozisyonu sarayda padişaha yakınlığı tartışmasız olmak dolayısıyla, öne çıkıyordu ve en yüksek konumda idi. Bu münâsebetle burada bir .....

4 *T SMA, D. 1097.*

5 *T SMA, D. 761* nolu belge ve ekleri.

noktayı kaydetmek isterim ki o da bazı batı kaynaklarında bu müm-taz şahsiyetin basit bir şekilde sadece “Chief Eunoch” gibi acayip ve garip bir ifade ile tanımlanmış olmasıdır. Ayrıca elimizdeki belgede sarayın bölümleri ve buralardaki görevliler ile ilgili olarak “Has Oda”, “Seferli Odası”, “Kapı Ağası”, “Kapı Gulamı”, “Hazine Kethüdası”, “Kilâr”, “Çerağ ve def etmek”, “Sofa bekçisi”, “Teberdâr”, “Zülüflü” gibi tanımlamaları görüyoruz. Bu arada Saraya sıklıkla gelenlerin kontrolleri biraz daha sıkı tutulmakta ve şu ziyaretçilerin bahsi geçmektedir. “Hekim”, “Cerrah”, Bâzergânbaşı”, “ Bâzergân-ı mâşî”, “ İmam Efendiler” ve “Hocalar”. Yine Topkapı Sarayı Arşivi belgeleri arasında D. 102 no, ek 10’da bulunan 1285 hicrî tarihli belgedeki isimler dikkat çekiyor. Bu isimler esami defterlerinde kayıtlı bulunan isimlerdir. Bunlar bize Saray civarında oturanların tek tek fişlendiğini gösteriyor. Meselâ sarayın Sarayburnu tarafında kalan “Demirkapı” semtindeki “Emir” mahallesinde yapılan bir tesbitte semtte yaşayanlar listesi şöyle görülüyor: “Mahalle-i mezbur imamı Kastamonu Sancağı’na bağlı 1208 hicrî doğumlu Mustafa Efendi”. Bu mahalledeki evli ve bekârların ayrı ayrı tesbiti bu fişlemenin sarayın emniyeti açısından önemini ortaya koyuyor. Bu belgenin benzeri mahiyetinde bir diğer belge de saray içinde çalışanların isim ve mesleklerini gösteren esâmi defterleridir.⁶ Bekçiler, bahçıvanlar, mezbele-keşânlar, Hazine-i Hümâyûn görevlileri, Has Oda tevabî’i, Has Oda kethüdaları, Başkapı Gulamı, Darüsseade hamallarının isimleri, künyeleri, lakapları, tavsifleri (uzun boylu, kara bıyıklı gibi) her bir bilgi en ince teferruatına kadar kayıt altına alınmış görülüyor. Bu kısım saraydaki müstahdemler kısmıdır. Has fırın çalışanları, odun anbarı hizmetçileri, Hırka-i Şerif hasırcıları, sakalar, Topkapı Sarayı yanında diğer saray bekçileri Harem Ağaları hizmetindeki hamallar her biri bu esami defterlerinde kayıt altında bulunurlar. Bütün bunlar saray iç emniyeti için alınan tedbirlerin önemli bir kısmını teşkil eder.

Belgede geçen Fermanlar ve Emr-i Şerif suretlerine gelince: Önce sıklıkla emirlere muhatap olan saraydaki Silahdâr Ağa ile başlayalım. Bu tür emirler bir noktada o pozisyona tayini yeni yapılan görevliye bildirilen iş tanımını, yetki ve görevlerinin açıklanması mahiyetindedir.

.....

6 bk. D. 130 ve 131.

TOPKAPI SARAYI'NDA İÇ GÜVENLİK KURALLARI:
III. AHMED DÖNEMİ (1115-1143/1703-1730)

A) “Sen ki Silahdarsın! Enderun-ı Hümâyûnum’da olan Has ve Hazine ve Kilâr ve Mütevellî odalarında olan Enderûn neferâtı Dâire-i Haremden ma’dûd olup ecdâd-ı izâmım ve eslâf-ı kirâmım zamân-ı saltanatlarından beri mecmuu mazbut ve taşra halkı ile mü-nasebet eylemekten içtinâb ve herkes odalarında memur oldukları hizmetlerinde edadan sonra leyl ü nehâr okuyup, yazıp, tahsîl-i marifet ile ‘devâm-ı ömr-i devlet-i saltanatım’ duasından gayri kârı yok iken şart-ı edebe riayet-i ferâmûş ile Enderûn-ı Hümâyûnum gıl-mânının intizâm-ı hallerine halel tatarruk edip eslâfın olanlar dahi neme gerek deyû intifaı tarafına seyl ettiğinden sen çerâğ-ı hassım olup; senden rızâ-yı hümâyûnum üzere hizmet ü hareket me’mûl-i mülûkânem olmağın seni müstakil Silahdâr nasbeyledim. İmdi; hak üzere hareket-i pîşnehâr edip fimâ ba’d kanûn-ı selefte teşebbüs ile Enderûn-ı Hümâyûnumdan olup zabt u rabtları uhde-i ihtimâmına ihale kılınan Has odalı ve Hazine ve Kilâr ve Seferli odalarında olan Enderûn-ı Hümâyûnum gılmanlarını resm-i kadîm üzere zabt u rabt hususunda vakt ü ihtimam ve cümle zâbitân dahî zîr u destlerinde olan neferâtı zabt u rabt ve sözlerin dinlemeyenleri sana haber ve sen dahî rikâb-ı hümâyûnuma arz edip müstahak oldukları cezaları tertîb olunmak için bu Hatt-ı Hümâyûnumu cümleye kıraat eylesin!”

Anlaşıldığı kadarı ile bu Hatt-ı Hümâyûn yeni tayin edilen silahdara verilen görev ve yetkilerin ana hatları belirlenmekte ve bu-nun ilgililerce bilinmesinin temini için herkesin duyacağı bir şekilde ortada okunması istenilmektedir. Bildiğimiz kadarı ile bu, Osmanlı Devlet yönetiminde uygulanan bir usuldür. Bilindiği üzere yeni tayin edilen Mekke Emirlerinin kendilerine gönderilen “menşur” ları Kâbe’de cemaatin huzurunda açıktan okumaları değişmez bir esastı.

Diğer bir emir vezire hitap etmekte ve şu şekilde görülmektedir. Muhtemelen bu söz konusu vezir Damat İbrahim Paşa’dır (süresi 1130-1143).

B) “Sen ki Vezirim! Bu defa Sarây-ı Âmire’de vâkı olan husus kapı hüddâmından olduğu kati zahir olmağın fimâ ba’d Teberdâr ve Zülüflü muayyen işlerin vaktiyle edâdan sonra iktiza edip içeriden çağırılmayınca girmeyeler. Aşçı ve Helvacı taam vakitlerinden gayri zamanlarda Bâb-ı Seadetim ve Dârüsseadetimden içeri girdiklerine

izn-i Hümâyûnum olmayıp ancak tarafeynde ma'lûmu'l-esâmî bazı kimseler münkazî işleri düştükçe girip sair Hekim ve Cerrah ve Sarây-ı Hümâyûnuma müteallik esnaf tâifesinden Bâzergân-ı mâşîden Tüccara varınca Harem-i Hümâyûnum tarafında iktiza olanlar 'Dârüsse'âdetim Ağası' tarafından ve 'Baş Kapı Gulâm' cânibinden Enderûn-ı Hümâyûnum tarafında lâzım olanları 'Silahdâr Ağa' ve 'Kapı Ağası' ve 'Hazîne Kethüdâsı' taraflarından çağırılmadıkça girmesinler ve fîmâ ba'd Orta Kapıdan içeriye erbâb-ı hâcet nâmı ile olur olmaz eşhas girdiğine ve dahî rızâ-yı Hümâyûnum olmamakla ba'de'l-yevm 'Dârüsseadetim Ağası' nezaretinde olan Evkaf umûru taşrada görülmek üzere Ağaya bir Dîvan Odasını vesaire dahî iktizası kadar birkaç oda bina olunup Orta Kapıdan içeride olan kimselerin zabitleri gereği gibi neferlerin zabt u rabt ve yatsı namazından kapıların kapayıp yatmak üzere 'Dârüsseadetim Ağasına' ve 'Silahdâr Ağa' ve 'Kapı Ağasına' başka başka 'Hatt-ı Hümâyûnum' sadır olup bu hususların 'Nizâm-ı dâd-ı Hümâyûnum' olmakla cümle cümlesine nezâret edip, 'Hatt-ı Hümâyûnumun' hilafı hareket edenleri himâyet etmeyüp bilâ tevakkuf cezaların tertîb eylesin!"

Burada Dârüsseade Ağalarının en önemli görevlerinden olan "Evkaf Umûru" konusunun rahatça takibi için ona "Dîvan Odası'nın" tahsisi ve dahi gereği kadar birkaç oda yaptırılması hakkında görüş ve emir görülüyor.

C) "Sen ki "Dârüsseâdetim Ağasısın" bu zuhur eden iş daire ahvâlini bilmez sükkân işi olmadığı kati zâhirdir. İmdi! Ba'de'l-yevm ol kapudan içerüye bir ferdin duhûlüne rızâ-yı hümâyûnum yoktur 'Teberdârlar' gelüp taşrada düşen işleri görsünler, dûlab nöbetçisi olanlardan mâ-'adâsı lüzûmu olmadıkça kendiliğinden ağalar odasına girmesünler ziyade lazım oldukça içerüden bir ağa gelüp çağırmadıkça varmayalar. Hekimbaşı Efendi ve Cerrah başı ve Bostancı başı ve Haseki Ağa ve Teberdârlar ve Yazıcı ve Kahvecibaşları ve Zülüflüler Kethüdâsı ve Kuşçubaşı ve Kozbekçi başı ve kalfası ve üçüncüsü hizmetleri düştükçe girsünler ve muayyen olan günlerde bir bir Teberdarlar aşağı hamama varsunlar aşçı ve helvacı taam vaktinden gayri zinhar girdiklerin istemem. Zülüflü dahi süpürge ve odun hizmetinden mâ-'adâ iktiza edip çağırılmadıkça girmeyeler. Evkât-ı hamsede imamın ve Ağalar imam ve müezzinler ve ağaları okutmak

TOPKAPI SARAYI'NDA İÇ GÜVENLİK KURALLARI:
III. AHMED DÖNEMİ (1115-1143/1703-1730)

için hocalar ve halifeler Ağalar Camiin tecavüz etmeyeler. Bunlardan mâ-'adâ hekim ve cerrah ve şehremini adamları ve neccar ve suyolcu ve sair bunlar emsali esnaf makûlesinden her kim olursa bil-iktiza tarafından yahut Başkapı Gulamı tarafından haber olmadıkça girmeyeler. ve fîmâ-ba'd sair taşra halkının Orta Kapu'dan içeriye girdiklerine kat'an izn-i Hümayunum olmamakla nezaretinde olan evkaf umûrun görmeye Orta Kapu'dan taşra kendine bir 'Dîvân' odası ve Teberdâr kethüdasına ve katibine ve kapuculara birer oda binasına mübaşeret ve ba'del-yevm 'Sarıklı'dan bir ferdin Orta Kapu'dan içeri kendi mesalihleri içingirdiklerine bil-külliye izn-i Hümayûnum olmadığı malumun olduktakapunun zabt u rabtı hususunda kemâl-i dikkat ve ihtimam edip itaat eylemeyenlerin hakkından gelesin. Bu hususlar için Vezîr-i A'zama dahi Hatt-ı Hümayûn-ı Şevket-makrûnum sadır olup sipariş eyledim. Lâzım gelen hususları taraflarından istîzan edip mûcibi ile amel eyleyesin!"

D) "Sen ki Dârüseadem Ağasısın! Eski Saray 'Baltacıları' kanûn-ı kadimlerin terk edip nizamları bozulduğu mesmû'-ı Hümayûnum olmuştur. İmdi! ba'de'l-yevm gerek zâbit ve gerek nefer kisve ve külâhlarını kanûn-ı kadîm üzre giyeler. Gündüz taşra gitmesi iktizâ eden dahî zâbitândan izinsiz gitmeye ve hiçbirisi kat'an gece taşrada kalmaya. Madem ki sefer ve göç olmadıkça konak ve at ve hizmetkâr saklamayalar ve tehhül eylemeyeler. El-yevm mütehhil (evli) bulunanları defter ve iktiza ettikçe içlerinden onları 'Çerağ u def' eyleyesin. Murâd-ı Hümayûnum olduğu mikdârı varıncaya dek yerlerine teberdâr çerağ eylemeyesin ve taşrada Sultanlar Ağaları yanlarına zinhâr teberdâr çerağ eylemeye. Ettikçe 'Sarây-ı Atîk' de mevcudlardan tayin eyleyesin ve 'Sarây-ı Cedîde' hizmete gelenlerden şimdilik yalnız 150 neferi kifayet eder bir mikdârı gelip mâ'adâsı 'Eski Saray'da odalarında okuyup yazıp 'Devâm-ı Ömr ü Devletim' ed'iyesine meşgûl olsunlar. Bu 'Hatt-ı Hümayûnum-ı Şevket-makrûnum'u kethüdâlarına veresin. Odalarında cümle muvâcehesinde okutup mazmûn-ı celâlet-makrûnuma vâkıf olup mûcibi ile amel eylesinler. Fîmâ ba'd, 'Emr-i Hümayûnum'a mugâyir vaz' u hareket Mesmû'-ı Hümayûnum olursa sen dahî cevâba kâdir olamayıp zâbitleri mes'ûl ve mu'âteb ve muhâlefet edenlerin cezâları tertîb olunur.

Yukarı satırlardaki emirler daha çok, Eski Saray güvenliği ile ilgili emirlerdir. Bununla birlikte Saray-1 Cedîd'i yani Topkapı Sarayı'nı da ilgilendiren bölümleri olduğu için buraya aldık. Zaten görüldüğü üzere emrin muhatabı da yine Topkapı Sarayı'ndaki Dârüsseade Ağası'dır. Buradan anlaşıldığına göre eski sarayın emniyeti ve sâir umûru bir şekli ile Saray-1 Cedit yani Topkapı Sarayı'na bağlı bulunmaktadır. Unutulmasın ki orada bulunanlar da bir süre önce Topkapı Sarayında ikamet etmekte olan bir önceki padişahın ailesi, görevlileri ve hizmetlileri idiler. Anlaşıldığı gibi yönetim açısından bu iki saray arasında bir birliktelik bulunmaktaydı ve genel koordinatör olarak tanımlayabileceğimiz Dârüsseade Ağaları oranın genel gidişatından sorumluydular.

Aşağıda görülecek olan emirde padişahın ikamet etmekte olduğu "Dârüsseade" tarafında ortaya çıkan bir olaydan bahsedilmekte ve ancak mahiyetini tam olarak bilemediğimiz bu olaydan dolayı olarak Silâhdâr ve Kapı Ağasının dikkati çekilmektedir. Kronoloji müellifi 1142/1729 yılı Hicrî yılbaşı olan 1 Muharrem günü Büyük İstanbul yangınından bahseder. Balat kapusu dışında çıkan yangın içeri sirayet ederek şehrin 1/8 i kadar bir alanını etkisi altına aldığına dikkat çeker.⁷ Bir de belki cülus sonrası biat merasimi yapılan Sultan III. Ahmed (1115/1703) bir isyan hareketi sayılan "Edirne Vak'ası" dolaısıyla alınan şiddetli tedbirlere gerekçe olarak düşünülebilir.⁸ Topkapı Sarayı iç güvenliği konusundaki alınan bir dizi tedbirlerin Edirne'den İstanbul'a gelerek söz konusu karışıklıkların tasfiyesi doğrultusunda geliştiğini düşünebiliriz.

D) 'Sen ki 'Silâhdâr' ve 'Kapı Ağası' 'Dârüsseadetim' tarafında zuhûr eden iş bigâne kârı olmayıp dâireden olduğu açıktır. İmdi, 'Enderûn-ı Hümâyûnum' tarafına dahî lüzumsuz kimselerin duhûlüne 'İzn-i Hümâyûnum' yoktur. 'Aşçı' ve 'Helvacı' taam vakitlerinde ve 'Zülüflü' odun ve süpürge vaktinden gayri girmeyeler. 'Hekimbaşı' Efendi ve 'Cerrahbaşı' ve 'Bostancıbaşı' Ağa ve 'Rikâb' Ağaları ve 'Haseki' Ağa ve 'Kozbekçi' başı ve 'Sofa' bekçisi ve 'İmam' Efendiler ve 'Hocalar' işleri oldukça gireler. Bunlardan mâ'adâ 'Bâzergân' başı ve .....

7 İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961, IV, 17.

8 Kronoloji, IV, 1.

TOPKAPI SARAYI'NDA İÇ GÜVENLİK KURALLARI:
III. AHMED DÖNEMİ (1115-1143/1703-1730)

adamları ve 'Kuyumcu' ve 'Terzi' ve 'Kürkçü' vesair esnaftan biri iktiza ettikte tarafınızdan ve 'Hazine Kethüdası' tarafından çağırılmadıkça giremezler. Orta Kapı'dan içeride olan ocakların zâbitlerine muhkem tenbîh eylesiz ki, Yatsı namazından sonra odaların kendileri hıfzedeler. Memur olduğunuz üzere ol tarafın zapt u rabtı hususunda ma'yyet ve ittifak üzere takayyud-ı tâm edip, itaat etmeyenlerin haklarından gelesiz!

Yine aynı konuda yani Topkapı Sarayında ortaya çıkan olayla ilgili olarak bir emir daha görüyoruz. Bu defa padişah III. Ahmed Eski Saray Ağası olan zatı muhatap alarak ona yeni saraydaki malum olayı hatırlatan doğrultuda bir Hatt-ı Hümayûn gönderir. Buna göre eski sarayda bu emirde belirtilen durumlara göre hareket edilmesini emreder.

E) "Sen ki Saray-ı 'Atık Ağası, Saray-ı Cedîd-i 'Amirede vâki olan ahval malumun olmuştur. İmdi; Saray-ı 'Atik-i Ma'mûremi bir hoşça zapt u rabt ve olur olmaz kimseleri 'bahçe' ve 'meydan'tarafına koyuvermeyip 'Teberdârlar' ve 'Aşçı' ve 'Helvacılar' beş vakitte yukarı camiye ve günde iki defa taam vakitlerinde ve süpürge vaktinden gayri zamanlarda yeni yapılan kapıdan içeriye girmeyip herkes ocaklarında memur oldukları işlerin görüp ve okuyup yazıp, lüzumsuz vakitlerde senin veya 'Başkapı Gulâmı'nın tarafından çağırılmadıkça vesâir esnaf tâifesine bir iş iktiza etmedikçe bir ferdin mezkûr kapıdan içeriye ve 'Yukarı Kapı' ve 'Hastalar Kapısı' taraflarına vardıklarına izn-i hümayûnum yoktur. Ma'lûmun oldukta memur olduğun üzere 'Saray-ı Hümayûnumun' hademesin bir hoşça zapt u rabt edip 'Hatt-ı Hümayûnumun' hilafı hareket eyleyenlerin haklarından gelesin!"

Buraya kadar gördüğümüz kurallar tamamı ile Topkapı Sarayı için olduğu açıktır. Ancak bir de Eski Saray olarak bilinen Bayezid'deki saray ile ilgili bazı kurallar vardır. Buranın güvenliği de unutulmuş değildir. Burada durum değişmiş ve hitap şekli diğer emirlerden değişik olarak "Saray-ı 'Atık Ağası'nı muhatap almıştır.

Bu arada dikkatimizi çeken bir konu da "Kapıcıbaşı"lık gibi önemli ve mesuliyetli bir görevde ihmal ve kusur gösteren kişinin derhal görevinden azledilerek işden el çektirilmesidir. Kapıcıbaşılık görevi gayet şöhretli olan eski Mısır Valisi Ali Paşa'nın oğluna verilmiş

ancak o kesilikle bu görevin gereklerini yerine getirmemiştir. Olay onun işindeki ihmali dolayısıyla derhal azledilerek işten el çektirilmesi ile çözümlenmiştir.

F) “Sen ki vezirim sabıkan Mısır Valisi Ali Paşanın oğlu bir tarik ile ‘Dergâh-ı mu’allâm’ ‘Kapıcıbaşılığına’ nâil olup lâkin üç-dört senedir ki ‘adem-i rağbet olduğu ve olduğu günden beri “der-i devlet-medârımda” bulunmayıp terk-i hizmet ile ve kendin gayr-i istihkak ve liyâkati dahî olmamakla üzerinden ref’ olunup ‘ulûfesi hazîne-mânde ve gediği terkîn olunmak.”

Bu belgelerden Topkapı Sarayı’ndaki teşrifat düzeni hakkında bilgiler elde ediyoruz. En üst düzeyde görevli olarak “Dârüsseade Ağası” görülürken “Silahdar Ağası” onu takip ediyor. Esasen bu iki makamda görevlerini başarı ile yerine getirerek sürelerini dolduranların çok daha üst düzeylerde Devlet yönetimi kadrolarına atandıklarını izliyoruz. Kariyerlerine “Valilik”, “Sadrazamlık” gibi görevlerde devam eden silahtar ağaları yanında “Şeyhulharemlik” ve birinci derecede önemli kişilerin tesis ettikleri vakıflara “Nâzır” olmak gibi çok önemli görevlere genelde “Dârüsseade Ağalarının” tercihen getirildiğine şahid oluyoruz. Silahdâr Ağası olan bir kişinin çok önemli bir görev ve getirildiğine misal olarak şu kayda bakalım; “Vezâret-i be-nâm-ı Ebûbekir Ağa, Âga-yı Silâhdâr: Pâye-i şâyeste-i inâyet olmağla bâ hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn vezâret ile Anadolu Eyâleti verilmişdir”.⁹

Dikkatimizi çeken bir diğer konu da bu emirler zincirine muhatap olanların bu uyarılara uymaları konusudur. Uyanlar için kullanılan sevindirici ifadeler yanında korkutucu ifadeler de çok şiddetlidir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

1) “Emr-i şerîfim mûcibi ile ‘amel eylesin, bundan sonra dahî tegâfûl edersen seni katlederim! (Tarih 1130/1718)”;

2) “Fermân-ı Hümayûnum mûcibince ‘amel ve hilâfına cevâzdan be-gâyet hazer oluna! (T. 1129/1717)”;

3) “Fermanım üzre hareket ve emr-i muhafazada basîret üzre olasin!”;

.....

⁹ BOA, *Tabvîl Defteri*, nr. 2, Tarih; 17 Cemâziye’l-âhır 1143.

4) “Fîmâ ba’d, mazmûn-ı Emr-i şerîfim “Düstûru’l-‘amel” olup icrâsına gereği gibi ihtimam ve hilâfına cevâzdan gâyetü’l- gâye hazer oluna!”;

5) “İşbu şurût u nizâm tagyîr ve tebdîl olunmayıp ‘aleddevâm mûcibince amel oluna, her kim tebdîl ve tagyîr ederse mazhar-ı hızlân-ı ebedî ola! (Yardımsız kala! ve za’f u fütûra dûçâr ola! bk. Şem-seddi Sami, Kâmûs-ı Türkî)”;

6) “Diğer bir ikazda Padişah III. Ahmed şöyle buyuruyor; Mûcibince ‘aleddevâm mazmûnu üzre amel oluna, her kim hilafına hareket eder ise bilâ emân hakkından gelirim!;

7) “Bu şurût u nizâm pesendîde-i Hümâyûnum olmuştur. Fîmâ ba’d “Düstûru’l-‘amel” olmak üzre mahalline kaydolunup, iktizasına göre emr-i şerifler yazıla!”;

8) “Fermân-ı ‘Âlîşânım mûcibince hareket ve bu cihâd-ı mey-menet me’âda bir gün evvel erişmeye müsâra’at oluna!”;

Bazen dua ve bazen de beddua makamındaki bu ifadeler ısdar olunan emir ve fermanlara dikkatlice uyulmasını ve muhalefet edilmemesini temin için ikaz ve teşvik babında söylenmiş sözlerdir. Bunlar daha güçlü bir ifadeye sahip olmak için sıklıkla dînî içerikli olurlar. Genellikle tanzim edilen vakfiyelerin sonlarında onlara bir nevi dokunulmazlık zırhı temin etmek için kur’andan bir âyet olan “Femen beddelehû ba’de mâ semia’hû “ ayeti yazılır ve ondan istimdad edilir yani işbu vakfiye kesinkes değiştirilmeye ve şâyet böyle birşey yapılırsa onun günahının bu işi yapanlara ait olacağı muhakkaktır diye hatırlatılır.¹⁰

Sonuç

Yukarıda görülen emirlerin muhatabı olan kişilerden “Dârüseade Ağası” ve “Silahdâr Ağanın” makamlarının önemi hakkında birkaç kelime daha söylemek yerinde olacaktır. “Dârüseade Ağaları” sarayda en yüksek görevli ve pâdişaha en yakın kişi olarak bilinir. Bunların önemli görevleri arasında biri de düzenlenmiş olan pâdişah

.....

¹⁰ Kur’an, Âl-i İmrân, 181.

vakıflarının, valide sultan, şehzâdegân gibi saltanat müntesiplerinin ve yüksek rütbeli vezirlerden bir kısmının “Vakıf Nâzırlığı” görevini uhdelelerinde bulundurlar. Bilindiği üzere şer’î mahkemelerde tescil anında düzenlenen vakıflara bir “mütevelli” tayin edilir. Vakfiyenin tescili sonrasında resmî yetkili şahıs olarak bu mütevelliler görülür ve bilinirler. Vakıf gelirlerini toplayan bu şahıslar ve vakıfta görev ifa eden kişilere dağıtırlar. Kısacası vakfin her işinden ve muntazaman işlemlerinden onlar sorumludurlar. Ancak belirli periodlarda hazırladıkları vakıf muhasebe raporlarını “Vakıf Nâzırı” olan kişilere sunarlar. İşte yukarıda bahsi geçen padişah vakıfları ve diğer yüksek seviyedeki vakıfların nâzırları olarak “Dârüsseade Ağaları” görülmektedir. Vefat edenlerin vakıflarının muhasebe kontrollerinin devam ettiğini düşünürsek bu görevin onları bir hayli meşgul ettiğini ve ne kadar özel bir çalışma alanına ihtiyaçları olduğunu düşünebiliriz. Zâten okuduğumuz emirler ve fermanlar arasında “Dârüsseade Ağalarına” bu vakıf nâzırlığı ile ilgili görevlerini rahatça yürütebilmeleri için özel bina yapılması hususunda emirleri görürüz ki, bu bir bakıma Dârüsseade Ağalarına gösterilen ayrıcalığın işareti olsa gerektir. Esasen Topkapı Sarayı içinde Revan Köşkü, Kitâphâne-i Hümayûn¹¹ gibi binaların yapıları arşiv belgelerinden sağlıklı bir şekilde görerek takip edebilmemiz mümkün görülüyor. Burada söz konusu edilen birinci derecede önemli vakıfların “Nâzır”ları da herhalde çok önemli şahısları olmaları gerekir. Meselâ Kanunî Sultan Süleyman’ın vefat eden oğlu Şehzâde Mehmed için mimar Sinan’a yaptırdığı Şehzâde Camii’nin hemen yanında Ayşe Sultan ve eşi vezîr Gazi İbrahim Paşanın (Nevşehirli İbrahim Paşa) Cami ve Dârülhadis Medresesi’nden oluşan eseri için düzenlenen vakfiye burada zikredilebilir. Bu vakfiyenin mütevellisi de Nâzır olarak saraydaki Dârüsseade Ağası’na bağlıdır. Yani sözü edilen vakfin en yetkilisidir. Bilindiği üzere söz konusu cami ve medrese kurucuları olan Gazi İbrahim Paşa’nın eşi olan Ayşe Sultan Kanuni Sultan Süleyman’ın torunu III. Murad’ın kızıdır. Kısaca giriş kısmını aldığımız 1078 ve 1079/ 1667 ve 1668 yıllarına ait mütevelli muhasebe raporunda Hıdır Ağa mütevelli olarak görülürken raporun sunulduğu Abbas Ağa Dârüsseade Ağası olarak karşımıza çıkıyor. Şimdi bu kısmı orjinal metni ile okuyalım: “Muhâsebe-i mahsûlât ve .....

11 III. Ahmed döneminde yaptırılan kütüphane.

ihrâcât-ı evkâf-ı merhûm ve magfûrun lehâ 'Ayşe Sultan' ve "Gâzî İbrahim Paşa" der nezd-i Cami'-i Şerif-i merhûm ve magfûrun leh, Şehzâde Sultan Mehmed Han tâbe serâhu, der İstanbul 'an tahvîl-i kıdveti'l-emâcid ve'l-ekârim Hıdır Ağa, el-mütevellî bi-ma'rifet-i iftihârî'l-havâs ve'l-mukarrabîn, mu'temedi'l-mülûk-i ve'l-salâtîn, enîsü'l-celîsi'l-hazreti'l-'atebeti'l- 'aliyyeti'l-seniyyeti'l-sultâniyye, ağnî, sâhibe'l-'izz-i ve'l-devle, hazreti 'Abbâs Âgâ, Âgâ-yı Dârüsse'âdeti'l-şerîfe, (el-Nâzır), el-vâkı'an evvel-i Mart, 1079 ilâ gâyetihâ."¹² Topkapı Sarayı'nda Dârüsseade Ağasının baş orgazatör olduğuna işaret emiştik. Bu makamı günümüzde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği makamına benzetebiliriz. Tarihçilerimiz de bu makamı ve orayı işgal eden Dârüsseade Ağasını değişik şekillerde tanımlamışlardır. Meselâ bazısı onu "Enderûn kısmınınen büyüğü."¹³ diğer bazısı ise yine aynı tespiti katılarak "Saray-ı Hümayûnda" ondan büyük kimse yoktur. Dolayısıyla ona "Büyük Ağa" tabir olunur" der.¹⁴ Haremeyn vakıflarının mütevellileri "Nâzır" sıfatı ile yıllık muhasebe raporlarını ona sunarlar ve o da mütevellilere gereken tenbihâtta bulunurdu. Buradaki ana belgede görüldüğü üzere Sultan III. Ahmed döneminde ona ve ofisinde diğer çalışanlara özel bir bina yapılmıştı. Ofiste anılan işleri gören bir yazıcı vardı ve ofisleri orta Kapı dışında Haslar Kapısı tarafında idi. Böylece Dârüsseade Ağasını evkaf işleri ile ilgili olarak görmek isteyenler Sarayı orta kapısından ileri gitmeden işlerini görme fırsatını bulurlardı. Dârüsseade Ağalarının tanımlarını en mükemmel bir biçimde yapan şair 'Nedim', in şu iki beyti ile konumuzu kapatalım:

*İdüp Dârüsseâde mansıb-ı 'âlisini ihsân
Nice demdir eder zâtıyla fabr ol mesned-i vâlâ!*

"Silahdâr ağalarına" gelince, onlar padişahın, "Enderûn-ı Hümayûn Hazînesi'nin ve haremın kısacası tüm sarayın birinci derecede güvenliğinden sorumlu olan kişilerdir. Böylece onlar sarayda padişaha en yakın hizmet erbabı arasında yer alırlar. Öyle ki, bazen "Sadrazam" dahi padişaha bir hediye sunmak durumunda olduğunda

¹² TSMA, D. 1598, ek. 2, Tarih 1079/1668.

¹³ bk. M. Z. Pakalın, I, 400-4.

¹⁴ bk. Târih-i 'Atâ, I, 266.

Silahdar Ağa'nın aracılığına başvurmuştur. Mesela Sadrazam Galib Paşa¹⁵ bir defasında padişah II. Mahmud'a bir murassa dürbün hediyeye sunmak ister ve bu iş için Silahdar Ağa'nın aracılığını rica eder.¹⁶ Emekli olan silahdar Ağası Hacca gitmeye niyet ettiğinde Padişah kendisini huzura davet eder ve Mekke Emîri olan Şerif Müsâ'id b. Sa'id'e göndermek istediği "Nâme-i Hümâyûnu" Emîre ulaştırma görevini ona verir.¹⁷ Bu ve benzeri misaller bizlere sarayda görev yapan "Silahdar Ağalarının" ve diğer bir ifade ile "Silahdâr-ı Şehriyârî"lerin ne derece güçlü kişiler olduğunu gösterir.

Yakında tümü ile neşretmeyi düşündüğümüz bu defterde diğer bazı önemli konular da göze çarpmaktadır. Bunlar arasında önemli bir konu da padişah III. Ahmed'in kendi yerine bedel olarak süt annesi Dâye Hatunu hacca gönderdiği konusudur. Esasen bu konu Osmanlı sultanlarının niçin hacca gitmedikleri hususunda devamlı olarak zihinlerde beliren bir soruya cevap mahiyetindedir. Ancak bu önemli konu ilk defa burada karşımıza çıkıyor değil. Çok daha önceleri Sultan I. Ahmed de 1025 Hicrî vakfiyesinde bu konuya değinmişti. Yine bundan bir süre önce yani Hicrî 1006 tarihli Hazine-i Âmire Kethüdası Osman Ağa vakfiyesinde¹⁸ yerine bedel hac yapılmasını şart koşarken seçilecek adayın vasıflarını şöyle sıralar; "Salâh ve diyânetle marûf ve felâh u reşad ile mevsûf, istitaat-i bedeniyesi zâhir ve istikamet-i diniyyesi bâhir, şerâit-i haccı âlim ve şe'âir-i İslamda câzim umûr-ı ihram ve telbiyeyi mürâ'î ve Safâ ve Merve'de sâ'î, merasim-i tadhîyeye ârif ve levâzım-ı umre ve vakfeye vâkıf bir kimseye her sene 12. 000 akçe verile ki vâkıf-ı mezbûr hazretlerinin fevt olan haccı için hac eyleye ve ol makâmât-ı şerife ve emakin-i latîfede vakf-ı kesîrû'l-in'âm hazretlerinin kıyâm-ı ömr-i sermedî ve devam-ı 'izz ü devletleri için dua eyleye). Bir diğer önemli konu da Rus hududunda bulunan ve III. Ahmed döneminde Osmanlı Devletine ait olan Bender Kalesi ve oraya sığınan İsveç kralı hakkındadır. Bilindiği üzere Osmanlı topraklarında misafir mülteci olarak sığınmada bulunan ve Osmanlı tarihlerine "Demirbaş Şar!" olarak giren İsveç kralı ve .....

15 Mehmed Said Galib Paşa; Sadrazamlığı 1823-1824 yılları arasında 10 aydır.

16 BOA. HAT, no. 666/32408, Tarih 1239/ 1823.

17 A. DVN. SNMH d., nr. 8, nâme 256.

18 TSMA, D. 6942.

adamlarının Osmanlı topraklarından ayrılması gerektiği ile ilgilidir.¹⁹ Belgeden anladığımız kadarı ile Lehistan üzerinden korumalı olarak ülkesine gönderilecek olan İsveç kralının bu yolculuğunda olumsuz bir durum doğmaması için tedbir olarak Kırım Hanı'ndan yardım talep edilmektedir. Nitekim Osmanlı yönetimi altında Kırım'ın yardımı, desteği ve koruması ile İsveç kralı ve adamları emniyet içinde ülkelerine döndürüldüler. Bu gerçek bugün bizden çok İsveç'te bilinmektedir. Diğer bir deyimle Rusya'nın düşman tutumuna karşı Osmanlı gücü gibi güvenilebilen bir gücün İsveç Devleti'nin bugünlere ulaşmasındaki önemli rolünün iyice anlaşılmasıdır. Ancak bu durum ne kadar takdir edilmektedir bilinmez. Bu konuda Sayın Prof. Kemal Beydilli hocamızın *DİA*'daki "İsveç" ve "Prut" maddelerine ve Akdes Nimet Kurat'ın "İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar" adlı kıymetli araştırmasına (Ankara, 1943), veya Ahmed Refik Altınay'ın "Memâlik-i Osmaniyede Demirbaş Şarlı" (İstanbul, 1332) adlı eserine bakılabilir. Ayrıca bu konuda meşhur tarihçi J. Hammer bu olaya oldukça geniş yer vermiştir.²⁰

Sultan III. Ahmed döneminde(1703-1730) alınan bu tedbirlerle Topkapı Sarayında güvenlik sorunlarının ciddi bir şekilde ele alınmış olduğunu görüyoruz. Ancak aklımıza hemen şöyle bir soru geliyor. Acaba bu tedbirler neticesinde emniyet tam olarak temin edilebildi mi. Belki o dönemde edilmiş olabilir ancak bunların üzerinden çok geçmeden yani III. Ahmed'in oğlu Sultan III. Mustafa döneminde (1757-1774) yani henüz 40 yıl gibi bir süre sonra Topkapı Sarayı'nda emniyet tedbirlerinin bozulduğu esefle müşahade ediliyor. Hem de bizzat padişah tarafından. Gevşeyen emniyet tedbirlerine işaret edilen olayı Hammer'in *Büyük Osmanlı Tarihi*'nden aynen naklediyoruz;

Sultan III. Mustafa İstanbul cadde ve sokaklarında gizli bir şekilde (tebdil-i kıyafet yaparak) gezen padişahlar arasında önemli bir yere sahipti. Bazen değişik kıyafetlerle sabahtan akşama kadar saray dışında vakit geçirirdi. Bu gezilerinden birinde çok erken saatlerde Sarayın kapısına geldiğinde kapıyı beklemekle görevli 40 nöbetçiden hiç birini göremez. Fevkalade hiddetlenen padişah kendisini takip .....

19 BOA. HAT. , 1166/54, Tarih 1126/1714 ve 1715.

20 *Büyük Osmanlı Tarihi*, haz. Mümin Çevik, VII, 2115, 2130 ve 2134, İstanbul 2010.

eden bostancılardan birini görevlendirerek derhal yakındaki “Cebeciler Kışlasına” gimesini ve Cebecibaşını huzuruna getirmesini emreder. Az sonra gelen bostancı cebecibaşının ve yardımcısının henüz görev yerlerine gelmediklerini söyler. Bunun üzerine büsbütün hiddeti artan padişah Cebehanede bulunan “Karakullukçu” lara, nöbeti terkeden bütün görevlileri tutuklayıp Bâb-ı Âliye getirmesini emreder. Tutuklular derhal Yedikule zindanlarına atılır.²¹ Bu kısa anektoddan anladığımız kadarıyla vaktiyle III. Ahmed tarafından dikkatle ve ciddiyetle ele alınan saraydaki emniyet konuları ve konulan kurallar kendisinden sonraki dönemlerde aynı düzeni koruyamamıştır.²²

Tebliğimizde özellikle Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan ve önemli addettiğimiz sözkonusu edilen defterdeki sarayın iç güvenliği ile ilgili bilgileri seçtik. Ancak şunu belirtmek isterim ki, defterde ele alınan diğer konular bir bu kadar ilginç ve önemli görünüyor.

.....

²¹ J. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 2302.

²² J. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 2302.